

Žinios ir pastabos apie 1813 ir 1814 metų karo žygius iš vieno Prūsijos kapeliono dienoraščio

Pirmas skirsnis

Išvykimas iš Königsbergo į armiją

Vaizdingieji Aistmarių krantai. Pagonių prūsų senienos. Heiligenbeilio, Braunsbergo, Frauenburgo ir Elbingo miestai. Apie Varmijos katalikus. Apie Koperniką. Griuvėsiai Marienburge. Pastabos apie žemumos kraštą. Patriotinės nuotaikos Prūsų Stargarde. Kašubai – vendų gentis. Conitzo ligoninė. Kelionė per Landsbergą ir Frankfurthą į Berlyną. Apie Berlyno gyventojus, meną, pamokslininkus ir kt.

BRANDENBURGAS, 1813 BALANDŽIO 8 D.

Toli jau paliko Königsbergo bokštai. Pilnas liūdny prisiminimų, aš žiūrėjau į juos, raudonai tviskančius saulėlydy, leisdamasis žemyn nuo kalvos, prie kurios kojų driekėsi žavinga Brandenburgo¹ vietovė, lyg tai vyktų paskutinį kartą mano gyvenime. Pagal Prūsijos istorikus, tą vardą vietovė gavo nuo markgrafo Otto von Brandenburgo², kuris kartu su kryžiuočiais kovėsi prieš pagonis prūsus ir 1269 m. čia pastatė pilį. Kelyje visur matyti prancūzų skuboto atsitraukimo pėdsakai. Tvoros išvartytos, nuplėšyti stogai, išdaužyti langai, išlaužytos durys. Kai kurie kaimai sunaikinti iki pamatų. Dargi kryžiai kapinėse prie bažnyčių išlaužyti ir karstai iškasinėti. Brandenburgo bažnyčia buvo paversta arklide ir lig šiol nesutvarkyta. Jordanas³ apie vandalus sakė, kad jie naikinę visus meno kūrinius, bet krikščionių bažnyčioms dar rodę pagarbą...

Pusiaukelėje į šią vietovę, viešbutyje „Prie aukštojo ąsočio“, sutikau dešimt Mūzų sūnų – studentų. Kai kurie jų buvo mano paskaitų klausytojai. Dabar, prisijuosę kardus, kaip savanoriai pėstininkai traukė į Prūsų armiją prie Elbės. Susėdę prie apskrito stalo, jie dainavo liūdnei, išliedami atsisveikinimo širdgėlą ir – kas mane labai nustebino – dainoje „Pro salute“ paminėdami ir mane... Koks likimo ir profesijos nepastovumas! Iš ramaus mokslų šešėlio traukia šitie Minervos⁴ augintiniai į audringą karo lauką iškovoti nebaigtoms studijoms taikos alyvų šakelę. Vėl grįžta senovės Graikijos laikai, kai visi, palikę Atėnus, traukė į Salamiją⁵ numesti Persų jungo.

Šešta valanda vakaro. Skubu iš viešbučio laukan apžiūrėti apylinkių, viešbučio spūstis mane slegia. Nuo Brandenburgo prasideda kalnų virtinė, teisingiau – tik kalvų, kurios iš rytų apsupa Aistmares⁶. Jos apie 60 pėdų⁷, stačiai iškilusios virš vandens. Prieš tūkstančius metų šias vietas užliedavo dideli jūros potvyniai. Tai aiškiai patvirtina jūros ant kranto išmesti kriauklės ir gintaras, kaip ir visa Prūsija, prieš

¹ Brandenburgas – dab. Ušakovo miestas Kaliningrado srityje.

² Otto von Brandenburgas (1238–1309) – Brandenburgo kiurfiurstystės 1266–1309 m. markgrafas (valdytojas).

³ Jordanas – gotų istorikas. Apie 550 m. parašė gotų istoriją, kurioje trumpai paminėti ir aischius, apibūdindamas juos kaip labai įtakingą gentį.

⁴ Minerva – romėnų išminties deivė, mokslų, menų ir amatų globėja.

⁵ Salaminas (Salamija) – kalnuota sala priešais Atikos pakrantes. Sąsiauryje tarp Salamino ir žemyno graikai 480 m. pr. Kr. sutriuškino didžiulius persų karo laivus.

⁶ Aistmarės – Baltijos jūros pietų kranto įlanka, dab. Kaliningrado įlanka.

⁷ Pėda – nesisteminis ilgio matas, Vokietijoje – 0,2865 m.

atsikeliant čia žmonėms, kadaise buvę jūros dugne. Atsitraukdamos bangos sunešė platų priekrantį, dabar nuklotą žvejų sodybų. Jauni medeliai prie kranto atrodo lyg iš anos paplūdimio pusės atskridę, nes rytų pusėje niekur nematyti miškų. Rūpestinga motina gamta vėjų sparnais pernešdino per bangas vešliausių augalų sėklas. Nuo aukščiausio kalno, įpiečiau Brandenburgo, galima apžvelgti visą Priegliaus⁸ slėnį ir artimesnius Sembos kalnus⁹ nuo pat Piliau¹⁰ iki Königsbergo ir toliau. Priegliaus delta anksčiau buvo daugiau kaip penkių mylių¹¹ pločio, nes, mano apskaičiavimu, tiek yra nuo čia ligi Galtgarbeno kalno¹². Kol užkopi į viršų, kur keliautoją vilioja pailsėti mažas poilsio namelis, prieš akis iškyla ant kranto mėnulio pjautuvo pavidalo pylimas, apaugęs krūmais. Jis veikiausiai atsiradęs dar riterių laikais ir kaip tvirtovė gynęs pagonis prūsus, kurie dėl lopinėlio gimtos žemės žuvo, bet nesileido pavergiami. Iš rytų į Marias vingiuoja Giessbacho upelis. Šiurpi yra gelmė, į kurią srūva vanduo. Tik didelėmis pastangomis, įsikibdamas į krūmus, užkopi prie pylimo. Bebūnant viršuje, leidosi saulė. Prieš mane lyg nuo ugnies įkaitusi raudonavo bekraštė jūra, o aplink – tylinti kūrinija. Kaip išreikšti susižavėjimą, apėmusį mane! Milijonus būtybių glamonėjusi saulutė palieka jas, džiaugsmą nusinešdama ir vėl pažadindama. Ar ne ji nenusakomo amžinojo grožio paveikslas, begalinės meilės proveržis, mus nešiojusi savo širdy, kai mūsų dar nebuvo? Krintanti rasa paragina grįžti į mano kaimelį. Aplink tapo tylu. Marios baltuoja nuo pasklidusių burių. Tai šimtai žvejų laivelių, visą naktį praleisiančių ant vandens žūklėje, kad ryt, dar prieš saulės tekėjimą nuburiuotų į Königsbergą ir papenėtų visus, kurie jau eis į bažnyčią (ir tuos, kurie neis). Prie kranto baltuoja ištisi būriai plaukiojančių gulbių, grįžtančių iš tolimųjų kraštų į savo senuosius namus. Kas joms suteikė tą nuovokumą – be žemėlapių nepaklūsti tolimuose keliuose? Jau senovės kronikininkų užrašyta, kad Baltijos jūroje dažnai lankosi gausybė gulbių. Šio krašto žmonėms gulbė visados buvo šventas paukštis. Jos išlenktas kaklas – tai filosofinio orumo ir ramybės simbolis. Virš sraunių ir gilių vandenų iškilniai plaukioja jos, nebijodamos mirties, nes iš anksto sužinos apie ją ir praneš visiems savo vienkartinę giesmę. Tai pavadinčiau garbingu gyvenimu ir garbinga baigtim! Apie šv. Pranciškų¹³ pasakojama, kad jis mirdamas baigė „Saulės giesmę“¹⁴. „Jis pasikėlė iš savo patalo, – skelbia legenda, – ir, tardamas: teesie garbė Viešpačiui Dievui už mūsų seserį mirtį! – iškvėpė savo sielą.“ Kas gi dar kitas, kurdamas psalmę, galėtų numirti!

[...]

MARIENBURGAS, 1813 M. BALANDŽIO 13 D.

Iš Frauenburgo iki Elbingo kelias duobėtas, veda griovomis ir tarpukalnėmis, iš kurių nenuteka vanduo, todėl yra vietų, kuriose galima visiškai įklimpti. Daug krovinių vežimų čia įklimpdavo, net aštuoniolika arklių negalėdavo jų ištempti iš purvyno. Du vežimai sulaužytais ratais gulėjo apvirtę. Aš manau, kad nė vienoje kitoje vietoje keliai nebuvo susilaukę tiek prakeikimų, kaip šitoje. Vengdami bjauraus kelio, žmonės jau prieš keletą metų pradėjo tiesti plentą nuo Trunso iki Elbingo, tačiau išklota gal tik mylia. Išlaidų baimė naudingą darbą sustabdė. Visi Europos kraštai, net Rusija, turinti labai gražių kelių, šioje srityje mus pralenkė.

⁸ Prieglius (vok. Pregel) – upė dab. Kaliningrado sr. teritorijoje, įteka į Aistmares.

⁹ Sembos (vok. Samland) kalnai – Sembos pusiasalio kopos (aukščiausias taškas – 88 metrai) dab. Kaliningrado srities teritorijoje.

¹⁰ Piliau (Piliava) – dab. Baltijos jūros miestas ir uostas Kaliningrado srityje.

¹¹ Mylia – nesisteminis ilgio matas, jos vertė įvairiose šalyse buvo nevienoda, Lietuvoje – 7467,6 m.

¹² Galtgarbenas – didžiausias Sembos piliakalnis ir aukščiausias Sembos pusiasalio taškas.

¹³ Šv. Pranciškus Asyžietis (1181–1226) – 1209 m. įsteigė elgetaujančių vienuolių, norinčių gyventi pagal evangelinius principus, broliją, kuri vėliau Bažnyčios buvo patvirtinta kaip pranciškonų ordinas. Kanonizuotas 1228 m.

¹⁴ „Saulės giesmė“ – šv. Pranciškaus prieš mirtį sukurtos giesmės pavadinimas.

Prikratytas ir išsvargintas, per visą dieną tenuvažiavęs tik keturias mylias, sekmadienio vakare pagaliau atvykau į Elbingą¹⁵, ir man buvo nurodyta apsistoti labai išsilavinusio žmogaus krašto tarėjo von Hindenburgo namuose. Juose aš suradau savo religiniams jausmams ir apmąstymams labai artimą, švelnią šeiminingą sielą, idėjų pasaulyje aukštai iškilusią ir gyvenančią puikų gyvenimą. Kas iš šaltos kasdienybės iškopė į šią šventovę – dvasingumo sritį, to jau nebaugina laiko našta ir žemiškosios kančios. Tokios sielos giedruma – kaip aušra, pro lengvą debesėlį šviečianti juolab švelniau ir žavingiau. Miestas pastatytas gražiai, ypatingai – naujoji turgavietė. Gausi prekyba grūdais maitina 18 000 gyventojų. Yra pirklių, turtingumu prilygstančių Danzigo ir Königsbergo prekyboms. Elbingas guli Nogato ir Vyslos¹⁶ slėnyje, vadinamame Elbingo žemuma. Pavasarį laukai būna apsemti, bet greitai malūnų, kurių čia pilna lyg prisėta, nusausinami. Ligi neužmatomos tolumos mosuoja ir mosuoja sparnais nedideli malūnėliai, pasitarnaujantys ir javų malimui. Gimnazija – gražus pastatas su garsia biblioteka – turi labai pasižymėjusių mokytojų, tokių kaip Mundas, Kelchas, Pohlis ir kt. Dauguma vyresnių klasių mokinių, kaip Königsberge ir Braunsberge, išėjo savanoriais į armiją. Elbingas susilaukė tokio pat likimo, kaip ir kiti miestai, kur dominuoja vienintelis luomas. Kelias į humanitarinį išprusimą eina per mokslo sodą, o kai greta būna dar ir turto, tobulėja žmonių skonis. Pakilti virš luominių prietarų ir gyvenimo sunkumų reikia didelės dvasinės jėgos, kurią gali suteikti tik filosofijos studijos arba religija.

Elbingą palikau šiandien aštuntą valandą ryto ir pasukau Marienburgo link. Kiekviename kaime, pro kurį teko keliauti, stebino valstiečių turtingumas. Königsdorfe aš maniau apžiūrįs kokio bajoro sodybą. Kaip nustebau, patyręs, kad ten gyvenama eilinio valstiečio. Čia gyvena daug menonitų¹⁷. Jų namai išsiskiria švara ir elegantiškumu. Kadangi sektos religiniai nuostatai neleidžia žudyti ir prisiekti, bendruomenė yra susitarusi su valdžia, kad nereikėtų tarnauti kariuomenėje. Jie sumoka atitinkamą sumą pinigų ir dar pristato 1000 arklių. Kurį laiką tenka važiuoti palei aukštą Nogato pylimą. Marienburgo¹⁸ bokštas yra aukščiausias visoje Prūsijoje ir iš visų pusių matomas jau už aštuonių–dešimties mylių. Pilis – paskutinė riterių Ordino didingumo liudininkė. Didesnė jos dalis dar išlikusi sveika, kita – jau griuvėsiai. Tačiau tai – prašmatniausios XIV amžiaus senienos, kokias tik galima pamatyti. Yra puikios penkios Fricko vario graviūros, vaizduojančios atskiras didingo pastato dalis. Pilį juosė triguba siena ir dvigubi grioviai, todėl ji buvo tokia tvirta, kad nei lenkai, nei švedai jos užimti negalėjo. Iš vakarų pusės šturpą keliančioj gilumoj pro šalį šniokščia Nogatas. Pačioje šiaurėje, iškilęs virš visų griuvėsių, stovi Pieno bokštas (Milchturm). Legenda pasakoja, kad jo statybai naudotas pienas. Turtingieji Žemumos valstiečiai tiek buvo padykę, kad kartą pakorė už barzdos kunigą. Už tai Ordino magistras paskyrė jiems bausmę: pastatyti pilies bokštą, o į skiedinį vietoje vandens pilti pieno pasukų. Yra žinoma, kad pienas yra viena iš stipriausių rišamųjų medžiagų, todėl galėjo būti panaudotas ne tik kaip bausmė valstiečiams. Tas pat pasakojama apie pilies bokšto statybą Saksonijos Beltzige, jog į skiedinį buvo pilamas pienas. Rytinėje Marienburgo pilies pusėje, prie bažnyčios stovi kolosališko dydžio iš akmens iškalta Dievo Motinos su kūdikėliu Jėzumi statula. Ant jos yra ypatingas dirbinyš iš stiklo, todėl saulės apšviesta statula nepaprastai spinduliuoja. Pačioje pilyje yra salė, kurios lubos remiamos vienintelio pilioriaus. Kadaise, kai po Tannenbergo mūšio¹⁹ pilis buvo apsupta, salėje slėpėsi subėgę

¹⁵ Elbingas – dab. Elblągas, miestas Gdańsko vaivadijoje Lenkijoje. Kryžiuočių įkurtas XIII a., nuo 1466 m. įėjo į Lenkijos sudėtį, nuo 1722 priklausė Prūsijai. Lenkijai atiduotas 1945. Rėzos kelionės metu neseniai (1813 m. sausio 12 d.) paskutiniai prancūzai buvo palikę miestą.

¹⁶ Vysla (lenk. Wisła) – didžiausia Lenkijos upė. Įteka į Baltiją, sudarydama plačią deltą. Deltoje suskyla į dvi šakas, kurių viena – Nogatas.

¹⁷ Menonitai – protestantizmo atšaka, atsiradusi XVI a. 3–4 dešimtmetyje Nyderlanduose po nesėkmingo Vokietijos valstiečių karo ir Münsterio komunos žlugimo. Pradininkas – buvęs katalikų dvasininkas Menas Simonsas.

¹⁸ Marienburgas (dab. Malborkas Lenkijoje) – miestas, įkurtas kryžiuočių 1274 m. užkariautoje prūsų žemėje Pamedėje. 1309–1457 Kryžiuočių ordino Didžiojo magistro būstinė. XIII–XIV pastatyta gotikinė konvento tipo pilis su Aukso vartais, kapitulos sale ir Mergelės Marijos koplyčia. Vėliau pastatytos vidurinė ir žemutinė pilys. 1772 m. prijungtas prie Prūsijos.

¹⁹ Tannenbergas – Žalgirio mūšio vieta dab. Lenkijoje.

riteriai, vienas lenkas šovęs į tą piliorių, bet šūvis tik šiek tiek užkliudęs koloną, nė kiek jos nesužalodamas. Dar ir šiandien rodoma ta vieta. Gaila, kad pilis, gražiausia riterystės relikvija, yra apleista, paversta sandėliais. Apmaudu, kad kiekvienas pėdsakas, kuriame dar gyvena senosios tautos didi dvasia, deja, negailestingai naikinamas. Taip siaubiamos ir garsiosios Ragainės²⁰ pilies liekanos prie Nemuno, jos plytos už niekus išparduodamos gyventojams. Ką mes jaustume, žinodami, kad po šimto metų Friedricho Didžiojo²¹ Sans-Souci²² pilis bus paversta sandėliais ar visai sugriauta? Mes baisiausiai pasibjaurėtumėm nedėkingom rankom, kurios drįstų pakilti tų šventenybių naikinti. Marienburgo riteriai užsitarnavo padėką ir dėmesį, nes jie dėjo Prūsijos kultūros pagrindus. Čia aš susipažinau su vienu žymiausiu mūsų laikų žmogumi – su rektorium ir pamokslininku Häbleriu, didžiai nusipelnusiu švietimo srityje ir Universitetui paruošusiu daug tinkamų vyrų. Pats miestas guli ant aukšto Nogato kranto, per kurį nutiestas tiltas. Gatvės siauros, senoviškos. Dauguma namų frontonais atgręžti į gatvės pusę ir turi didelius vestibulius, saugomus piliorių, tarp kurių galima pasivaikštinėti. Miestas, kaip ir Elbingas bei Braunsbergas, buvo pilnas rezervinių pulkų, kasdien besimankštinančių ir besiruošiančių greitai keltis per Vyslą.

[...]

LANDSBERGAS PRIE VARTOS, 1813 M. BALANDŽIO 26.

Conitzas²³ gali būti laikomas Pomeranijos sostine²⁴. Jis tokio pat dydžio, kaip Braunsbergas, klonyje tarp kalnų ir nedidelio ežero. Jame yra trys katalikų bei dvi protestantų bažnyčios. Svarbiausia pramonės šaka – gelumbės gamyba. Nemaža gyvena čia ir turtingų pirklių. Čia apsigyveno daug iš Danzigo pabėgusių šeimų. Jos papasakojo apie prancūzų gubernatorių Rappą²⁵ tokių dalykų, kad begėdiškumu jis gali lygintis net su pačiu Verresu²⁶. Mano pareiga kiekvienoje vietoje, kur yra ligoninė, aplankyti sužeistuosius ir ligonius. Tai pirmiausia nuvykau į jėzuitų kolegiją, kur gulėjo penki šimtai sergančių ir sužeistų karių. Jais labai prastai rūpintasi, ypač netikusi švara. Visame pastate tvyrojo priešvinkęs oras. Po šiaudais tebegulėjo trys nepalaidoti lavonai, ir, kaip atrodė, jie taip buvo išgulėję jau daugelį dienų. Man ašaros spaudė gerklę, kai stovėjau prie vieno dorai išauklėto ir tik prieš šešias savaites palikusio tėvus jauno savanorio lovos. Jis skundėsi, jog čia gulįs apleistas Dievo ir žmonių. Aš drąsinau jį pasitikėti Dievu, kuris atsiųsiąs pagalbą. Parėjęs namo, tuoj paprašiau savo šeimnininką, labai draugišką ir žmonišką vyrą, siųsti minėtam ligoniui geresnio maisto ir pasirūpinti patogesniu jo guoliu. Vakare susirinkusiai draugijai skundžiausi ligoninės trūkumais. Man buvo atsakyta, kad, esą, tai apskrities direktoriaus reikalas, o miesto visa tai neliečia. Tada aš jau daugiau nebegalėjau užgniaužti įkarščio: „Tai to nusipelnė tėvynės gynėjai, savanoriškai žengę už ją į mirtį?“ – šaukiau aš. „Turtingas miestas nenori parodyti žmoniškumo jausmų ten, kur ir šurkščiausias laukinis žmogus susijaudintų. Kokias aukas sudėjo kiti miestai, dešimt

²⁰ Ragainės pilis – skalvių medinė pilis, sunaikinta kryžiuočių. 1289 m. kryžiuočių atstatyta. 1397–1401 m. pastatyta mūrinė pilis, iš kurios buvo rengiami karo žygiai į Lietuvą.

²¹ Friedrichas II Didysis (1712–1786) – Prūsijos karalius nuo 1740. Abiejų Tautų Respublikos pirmojo padalijimo iniciatorius.

²² Sans-Souci pilis – karališki pramogų rūmai Potsdame, vėlyvojo Baroko stiliaus, statyti Friedricho II Didžiojo laikais.

²³ Conitzas (dab. Chojnico m. Lenkijoje) – Pomeranijos miestas, Vokiečių ordino įkurtas XIII a., nuo XIV a. turėjo miesto teises. 1772–1920 priklausė Prūsijai, nuo 1920 – Lenkijai.

²⁴ Pomeranija (lenk. Pomorze), Pamarys – istorinis teritorinis vienetas prie Baltijos. Skirstoma į Vakarų ir Rytų. Nuo X a. dalis įėjo į Lenkijos valstybę, XVII a. padalinta. Vakarinė ir dalis rytinių žemių atiteko Švedijai, nuo 1701 m. – Prūsijai, kitos – Brandenburgui, kuriam iki 1815 m. priklausė beveik visa Pomeranija. Lenkijai grąžinta pagal 1919 m. Versalio taikos ir 1945 m. Potsdamo konferencijos nutarimus. Šiuo metu Vakarų P. centras – Szczecinas, Rytų – Gdanskas.

²⁵ Jeanas Rappas (1771–1871) – kunigaikštis, generolas. Danzigo karinis gubernatorius. Pas jį, atsitraukdamas iš Rusijos, viešėjo Napoleonas.

²⁶ Gaius Verresas (43 pr. Kr.) – romėnų valstybininkas, 73–71 Romos vietininkas Sicilijoje, pagarsėjęs Romos įstatymų pažeidimais ir piktnaudžiavimu valdžia.

kartų labiau nukentėję nuo karo, nei Conitzas! Iki šiol Königsberge tebeguli 8000 priešų ligonių, bado ir šalčio parblokštų. O ką daro gyventojai? Jie atiduoda savo drabužius, kad pridengtų nelaiminguosius, nuo savo burnų atitraukia kąsnį, kad papenėtų alkstančius...” Ar iš tikrųjų reikėjo taip kalbėti, aš nežinau. Bet, Dievas mato, aš kitaip negalėjau, ir tie žodžiai veržėsi ne iš piktos širdies. Turiu dar priminti, kad priešpiet išklausiau superintendente Ortmanno pamokslą. Jis kalbėjo apie krikščionijos viltis. Jokios deklamacijos ir gestikuliacijos, o tik glausta ir apgalvota paskaita, įtraukianti klausytoją į jo paties asmeninių interesų sritį ir nepaleidžianti jo iš ten! Pajutau pagarbą šitam žmogui. Jis kalbėjo medituodamas, labai tiksliai. Koks nuostabus ir pavydėtinas sugebėjimas! Antrąją Velykų dieną išvažiavau į Schlochau ir vienoje gatvėje netikėtai sutikau studijų draugą. Tai buvo teisės tarėjas Kalau, su kuriuo kadaise po vienu stogu gyvenau, valgiau ir gėriau. Vėl susitikti, atpažinti, vardais vadintis – tai buvo puiku! Mūsų džiaugsmas dar padidėjo, kai po kelių valandų prisidėjo tretysis, pavarde Lawrenzas²⁷, dabar dvaro savininkas. Kokia palaima po ilgo išsiskyrimo vėl susitikti! Penkiolika metų buvo praėję, kai išsiskyrėm. Kadaise jaunuoliai, laisvi Mūzų vaikai, o šiandien – tarnybų ir profesijų vyrai. Bet ta dabartis dingo: vėl mes buvome jauni, vėl pasijutome kaip akademiniiais laikais, vėl linksmi ir laisvi skubėjom į auditorijas, vėl atgijo mirę mokytojai, rinkosi tie išsiblaškę draugai prie Kanto, Krause’s²⁸, Mangelsdorfo²⁹ ir kt. katedrų. Vėl mes šventėm korporacijų iškilmes ir dainavom prisimintas dainas apie draugystę. Tai buvo amžinybės valandos, kurios po šia padange nebeprisikartos!.. Kitą rytą, man išvažiuojant, abu mano draugai palydėjo mane prie senos pilies ant kalno, stebėtino ir baugaus grožio griuvėsių, stūksančių ant stataus ežero kranto. Rytmečio saulė apšvietė sidabrines ežero bangas, auksu nužėrė bokštus, sutrupėjusius mūrus – tuos dingusių džiaugsmo ir grožio likučius. Su giliu liūdesiu skausmingai supratom, kad visa, kas didinga ir vertinga, pagaliau vis tiek baigiasi, kaip ir mūsų jaunystės sąjungų džiaugsmas. Mes šitoje nuostabioje vietoje atsisveikinome, galbūt šiame pasaulyje jau amžiams. Tą pačią dieną kalnuotom apylinkėm aš atvykau iki miestelio Jastrowo, kur vakare mano dėmesį patraukė naujas įvykis. Čia buvo susirinkę visos apskrities vyrai traukti naujokų į kariuomenę burtų bilietų. Tas burtų traukimas vyko bažnyčioje. Vargais negalais įsiveržiau į jos vidų, kur buvo didelė spūstis ir triukšmas, nes bažnyčioje negalėjo sutilpti tokia minia. Čia žmonės stumdėsi, brovėsi vieni pro kitus, tiesiog siautėjo. Niekas nesirūpino šventai vietai skirtina pagarpa. Visados taip atsitinka, kai bažnyčiose sprendžiami nieko bendro su religija neturį reikalai. Tokių akibrokštų bažnyčiose dažnai pasitaiko. O tai šventos vietos išniekinimas. Net ir mokami koncertai bažnyčiose, nors ir religinio turinio, mano manymu, nepageidautini. Bažnyčiose mes turime groti bei giedoti, tik garbindami Viešpatį ir tada, kai mūsų širdis Jo šaukiasi. Jeigu atsiranda būtinas reikalas bažnyčioje, nieko bendro neturįs su pamaldomis, tai malda ar giesmė reikia jį pradėti ir užbaigti, kad toks įvykis bažnyčioje turėtų nors religinį atspalvį.

Pagaliau sumaištis bažnyčioje aprimo; buvo uždegtos žvakės, atėjo pamokslininkas, pradėta giedoti giesmė, kuriai beveik niekas negalėjo pritarti, nes atspausdintas tekstas tik keliems buvo padalintas. Kodėl nepasirinkta kokia nors gerai žinoma liaudies šventa giesmė, kad ir „Padėkokim dabar Viešpačiui!“³⁰, kuriai kiekvienas be giesmyno su malonumu pritartų? Pamokslininkas, jaunas dvasiškis, karštai ir iškalbingai drąsino žmonių širdis, skatino kovoti už tėvynę. Tik pati malda nebuvo pakankamai veiksminga, nes perskaityta iš lapelio, ir tai, pagaliau, buvo tik paprastas himnas. Malda iš širdies, nors paprasta, kukli, yra daug veiksmingesnė nei iškilmingiausia, bet perskaityta iš popieriaus. Tai kaip rasa, krintanti ant drėgmės ištroškusių pievų... Toliau buvo skaitomas ilgas straipsnis apie karą. Atėjo jau ir dešimta valanda vakaro. Man gaila buvo vargšo eilinio žmogelio, taip ilgai turėjusio išbūti bažnyčioje, bet nepajutusio gilesnio pamaldumo. Gal širdį pakelianti, gerai žinoma giesmė būtų puikiai tikusi šią

²⁷ K. Kalau ir G. Lawrenzas studijavo teisę Karaliaučiaus universitete nuo 1797 m.

²⁸ Ch. Krause (1753–1803) – Karaliaučiaus universiteto profesorius.

²⁹ K. Mangelsdorfas (1748–1802) – Karaliaučiaus universiteto profesorius.

³⁰ „Padėkokim dabar Viešpačiui“ – populiarus XVII a. (Martino Rinkarto) vok. giesmė „Nun danket alle Gott“.

valandą, bet vietoje jos – vėl nežinoma melodija ir nežinomi žodžiai, užbaigę iškilmes. Tačiau turiu pripažinti, kad tai – jaudinantis ir širdį keliantis vaizdas, kai žmonės, ištraukę burtus kautis už tėvynę, sielų ganytojo buvo laiminami prieš altorių į mirties žygį už savo brolius. Jei Dievas su mumis, tai kas prieš mus?

Kadangi į Frankfurthą aš vykau palei Oderį, reikėjo pravažiuoti visą eilę miestelių labai romantiškose apylinkėse, kaip, pavyzdžiui, Deutsch-Croną³¹ prie salingo ežero, apsupto kalvų. Čia savo jaunystę praleido poetas Kleistas³², čia, kerinčio grožio laukuose ir giraitėse prie ežero, gal ir gimė jam pirmos mintys sukurti pavasario dainas. Kaip Königsberge Filosofų alėja primena Kantą, taip čia pasivaikščiojimas Poetų alėja – Kleistą. Giliai tarp kalnų pasislėpusiame Schloppe's³³ miestelyje susipažinau su pastorium Puduru, stipriu vokiečių vyru ir dideliu Biblijos bičiuliu. Woldenbergas³⁴, kurio aukšti bokštai iškilę virš ežero vandens ant stataus kranto, ir Friedebergas³⁵, išsiplėtęs tartum besijuokiančioje, javais vilnijančioje apylinkėje, kur radau kelius, apsodintus vaismedžiais, – yra kalnagūbrio, kertančio Pomeraniją ir vakarinę Prūsiją, nuokalnėje. Nuo Vyslos ligi Oderio prieš daugelį tūkstančių metų Baltija supylė grandinę kalvų, apdengtų lakiu smėliu. Užpomeraninis kraštas būtų puikus ir derlingas, jei jį drėkintų didesnė upė. Galbūt Vartai³⁶ gamta motina ir buvo nurodžiusi šį kraštą kirsti šiaurės kryptimi ir įsilieti į Baltiją, tačiau ji susidūrė su iškilusių smėlio aukštumų užtvara, tuomet nusprendė geriau pasukti į vakarus ir įsilieti į Oderį. Atrodo, taip pat iš pradžių ketino padaryti ir Netze³⁷, tačiau ji atsitrenkė į smėlio užtvankas, tada puolė į Vartos glėbį. Tokiu būdu Pomeranija neteko dviejų gyvybingų arterijų, dviejų ją gaivinančių vandens srovių. Ir nežiūrint geležies pramonės, visų Thaerio³⁸ paskaitų, čia niekad nesuklestės jokia Torunė ar Danzigas, juo labiau Londonas. Veltui erdvuose pušynuose faunai laukia šokančių nimfų. Smėlynuose sunku šokti. Visur matyti bandos avių, nukirptas vilnas atiduodančių gelumbės fabrikams. Didžiausiais būriais slankioja jos ganyklose, pagyvindamos apylinkės vaizdą. Tai primena Arkadiją³⁹, tačiau čia neskamba nei Mirtilo⁴⁰, nei Dafnės⁴¹ varžybų dainos, juo labiau nenori su šitais piemenimis bendrauti Apolonas⁴².

[...]

³¹ Deutsch-Cronas (dab. Wałczo m. Lenkijoje) – įkurtas XIII a., nuo 1303 m. turėjo miesto teises. Iki 1772 buvo apskrities centras Poznanės vaivadijoje.

³² Tikriausiai turimas omenyje Ewaldas von Kleistas (1715–1759) – vokiečių poetas sentimentalistas, gimęs Pomeranijoje.

³³ Schloppe (dab. Człopo miestelis Wałczo apskr. Lenkijoje) – nuo XIII a. turėjo miesto teises, XV a. priklausė Brandenburgui, vėliau Kryžiuočių ordinui, nuo 1466 – Lenkijai. Po padalijimo (1772) atiteko Prūsijai.

³⁴ Woldenbergas – dab. Dobięgniewo m. netoli Strzelco Krajeńsko, Zielona Góra vaivadijoje Lenkijoje.

³⁵ Friedebergas – dab. Strzelco Krajeńsko m. Zielona Góra vaiv. Lenkijoje. Įkurtas 1260 m.

³⁶ Varta – upė Lenkijoje, Oderio dešinysis intakas. 1813 m. vasario mėn. Lietuvos reguliariosios kariuomenės 17-asis ir 19-asis kavalerijos pulkai ties Sierakavu prie Vartos patyrė didelių nuostolių, susikovę su rusų korpusu, vadovaujamu generolo Černyšovo, ir kazokų daliniu.

³⁷ Netze (lenk. Noteć) – vienas didžiausių Vartos intakų.

³⁸ Albrechtas Thaeris (1752–1828) – gydytojas, profesorius, vienas iš mokslinio žemės ūkio vystymo pradininkų. 1810–1818 m. studijavo žemės ūkio mokslus Berlyno universitete.

³⁹ Arkadija – vietovė Peloponese, vienintelė Graikijos sritis, neskalaujama jūros, labai kalnuota vietovė. Antikinėse bukolikose, vėliau Europos Baroko mene simbolizavo palaimos šalį.

⁴⁰ Mirtilas – gr. mitologijoje Hermio sūnus, valdovo Oinomajo važnyčiotojas, padėjęs Pelopui įveikti Oinomają žirgų lenktynėse. Po pergalės Pelopas jį išmetęs į jūrą prie Geraisto iškyšulio, iš čia kilęs Mirtojos jūros pavadinimas. Po mirties Hermis Mirtilą pavertė Važnyčiotojo žvaigždynu.

⁴¹ Dafnė – nimfa, kurią buvo įsimylėjęs Apolonas, vijęsis ir persekiojęs ją.

⁴² Apolonas – graikų šviesos ir saulės bei kitų daugelio funkcijų dievas, menų, muzikos ir poezijos globėjas.

Antras skirsnis

Atvykimas į armiją ir įvykiai iki paliaubų pabaigos

[...]

STREHLENAS, 1813 M. BIRŽELIO 20 D.

Breslau⁴³ tikėjau po visų kelionės nemalonumų bent porą dienų pailsėti, tačiau mano viltys buvo tuščios: bet koks apsistojimas mieste ir visoje demarkacijos linijoje kariškiui uždraustas. Rotušėje man parodė iškabintą paliaubų reglamentą, kur visa tai juodu ant balto buvo paskelbta. Tačiau man pavyko gauti leidimą tą naktį pernaktuoti prieš miesto vartus. Taigi aš vėl tuo pačiu keliu išvažiavau atgal iš miesto ir apsistojau prie Schweidnizo vartų viešbutyje, prancūzų nusiaubtame. Ant išdauzyto lango ištiesiau savo apsiaustą, kad vėjas nepūstų, o vietoje durų turėjo pasitarnauti nuo stalo nuimta lenta. Tada buvo dar tik trečia valanda po pietų, todėl išbėgau į miestą nors kiek apsižvalgyti. Siauros gatvės, aukšti namai, bažnyčia prie bažnyčios, purvinas grindinys ir tipiška katalikiški žmonių veidų bruožai. Jau buvo pardavinėjami obuoliai ir kriaušės. Trumpai apsižvalgęs, pasiklausiau, kur Universiteto pastatai, ir man buvo parodyti didžiausi rūmai mieste⁴⁴. Atrodo, nė vienas Universitetas Vokietijoje negali pasigirti tokiomis erdviomis ir puikiomis patalpomis. Aula – karališka salė, kur vyksta visos viešos iškilmės. Virš rūmų iškilęs didingas observatorijos bokštas žvaigždėms stebėti. Iš kašteliono sužinojau, kad dauguma profesorių išvažinėję, todėl negalėjau susitikti nei Augusto, nei Gatzto, nei kitų teologų. Būdamas netoli bibliotekos, pasiteiravau užėjęs Kojalavičiaus *Historia Lituaniae*⁴⁵. Knyga buvo man paduota, ir iš jos nusirašiau vieną kitą vietą. Kaip džiaugiasi, suradęs kūrinį, kurio kadaise veltui ieškojau Königsbergo bibliotekoje! Gražindamas knygą, paprašiau nepažįstamo įžymaus bibliotekininko paslaugos – aprodyti bibliotekos turtus. Nors jau buvo laikas biblioteką uždaryti, tačiau bibliotekininkas, sužinojęs, kad aš tik trumpam čia, kad ryt anksti turėsiu toliau keliauti, buvo toks malonus ir mano prašymą patenkino. Tai buvo ponas profesorius Schneideris, garsus filologas ir leksikografas, dėl manęs nusprendęs ilgiau bibliotekoje uždelsti ir ją visą man aprodyti. Karaliaus įsakymu čia surinktos raštijos atsargos iš visos Silezijos vienuolynų. Tai buvo Heraklio darbas viską sutvarkyti ir auksą nuo šiukšlių atskirti! Darbščiojo ir ryžtingojo Schneiderio čia daug pasidarbuota. Net ir Frankfurtho knygų rinkinys čia atsidūrė. Tad nieko nuostabaus, kad Breslau biblioteka išaugo į didžiausią biblioteką visoje Vokietijoje. Ypač turtingas istorijos skyrius, slavų tautų praeičiai tyrinėti čia neišsemiami šaltiniai. Vakare aš buvau palydėtas į gražų parką prie miesto vartų, kartu ėjo ir pono Schneiderio maloni dukrelė. Čia susitikau gana daug dar pasilikusių Universiteto dėstytojų, susipažinau su ponu Linku, žymiu kalbotyrininku, ir ponu Habichtu, kuris Paryžiuje studijavo arabų kalbą ir laisvai ja kalba. Vėliau sužinojau, kad šis susirinkimas vadinasi Mokytų žmonių būreliu, nors jis turėtų vadintis Mokslo mylėtojų draugija... Apskritai Breslau primena solidų turtuolį: senamadiškai apsirengęs pirklys, namuose žarstąs tūkstančius. Didingos ir puošnios bažnyčios, lankomos kasdieną – ženklas, kad maldingumas čia randa sau pastogę. Prieš Schweidnizo vartus, erdvioje aikštėje stovi Tauenziemo paminklas⁴⁶, papuoštas Septynerių metų karo vaizdais... Mielai būčiau ko nors paklausęs, kokį geometrinį kūną šis į karstą panašus postamentas vaizduoja, bet bijojau būti palaikytas visišku neišmanėliu.

⁴³ Breslau – dab. Wrocławo miestas Lenkijos pietvakariuose prie Oderio, įkurtas apie X a. Nuo 1742 priklausė Prūsijai, Lenkijai atiteko 1945.

⁴⁴ Breslau universitetas buvo įkurtas 1702 m., Habsburgų valdymo metais.

⁴⁵ Albertas Kojalavičius-Vijūkas (1609–1677) – liet. istorikas, jėzuitas, 1654–1655 Vilniaus universiteto rektorius. Jo dviejų dalių *Lietuvos istorija*, apimanti laikotarpį nuo seniausių laikų iki Žygimanto Augusto mirties (1572), buvo išleista 1650 ir 1669.

⁴⁶ Tauenziemo paminklas – čia galbūt minimas paminklas Prūsijos generolui, nuo 1811 vadovavusiam Pomeranijai, Bogislavui Tauenzienui (1760–1824).

Kitos dienos rytą – tai buvo gražus sekmadienio rytas, išvykau į Strehleną⁴⁷, į Prūsijos armijos vyriausiąją būstinę. Bet, vos tik atsidūriau ties Betderno kaimu, man kelią užkirto kazokai: niekam nevalia ešą peržengti demarkacinės linijos. Nebuvo kas bedarą, tik grįžti atgal į Breslau ir per Ohlau bandyti pasiekti armiją! Tačiau dar pabandžiau pavažiuoti kurį laiką Schweidnizo keliu ir pasiekiau prūsų forpostus. Man pasisekė. Mane praleido, ir aš per Manžę (gražų grafo Sandreckio dvarą) kitą dieną atsidūriau vyriausioji armijos būstinėje Strehlene. Miestas knibždėte knibždėjo, pilnas kareivių, ir aš vos susiradau prieglaudą pas bohemiečių pamokslininką Szikorą jau už miesto ribų. Taip pagaliau po 150 mylių kelionės aš pasiekiau savo paskyrimo vietą ir nuoširdžiausiai džiaugiasi, bent kartą galėsiąs kaip reikiant pasiilsėti! Generolas Blücheris (aš prisistačiau jam tuoj atvykęs) iš pirmo žvilgsnio yra tikrai kariškos išvaizdos, be komplimentų, – antrasis Ziethenas, be pretenzijų – tikras vokiečių, žodžio ir darbo žmogus. Jo veide tartum užrašyta: negaliu meluoti ir nusileisti. Jis man pranešė, kad aš turėsiąs rūpintis atsarginės kavalerijos dvasiniais reikalais. Kavalerija buvo išsimėčiusi net dvidešimtyje kaimų. Reikėjo daug laiko, kol susipažinau su visų pulkų vadovybėmis. Su generolu Röderiu⁴⁸, vienu iš labiausiai išsilavinusių Prūsijos armijos karininkų, aš jau buvau susipažinęs Kurše. Jis vadovauja daliniui gvardiečių, dabar jau mano parapijiečių. Pirmąsias pamaldas laikiau Rytprusių kirasyrų⁴⁹ pulkui, kuriame sutikau daug pažįstamų iš Königsbergo. Pamaldos atvirame lauke būna iškilmingos ir jaudinančios. Prieš pievos žalią altorių priimti šventos Komunijos suklypo karininkai ir eiliniai. Apylinkių gyventojams tai buvo naujas, širdį džiuginantis vaizdas. Gal dabar jie labiau gerbs Prūsijos armiją. Protestantų bažnyčios Silezijoje yra mažytės, ankštos. Dėl to kariuomenės daliniams dažnai tenka klausytis pamaldų atvirame lauke. Gražioje apylinkėje, ant kalno gulinčiame Steinkirche Komuniją aštuoniems šimtams karių man padėjo dalinti vietinis labai garbingas dvasininkas. Praėjo trys savaitės, kol aš kiekviename pulke laikiau iškilmingas pamaldas. Paskutiniosios įvyko Gläsendorfe, kur pirmą kartą jų klausėsi Silezijos aštuntasis pėstininkų pulkas, tik šiuo kartu mano pašventintas. Pamaldos vyko žaliuojančiame ąžuolyne. Po senu, gėlėmis apvainikuotu ąžuolu iš velėnų buvo pastatytas altorius. Jo arka, šoniniai stulpai buvo apvynioti ąžuolo lapais. Aplink išrikiuotos vėliavos. Čia prisiekė mirti už tėvynę Silezijos šeimų tėvai ir sūnūs. Buvo šilta, rami diena, man ir visiems po ąžuolu priėmusiems Komuniją, tikrai liksianti neužmirštama. Užbaigęs rūpesčius su savo naujais parapijiečiais, keletą dienų skyriau susipažinti su kaimyninėmis apylinkėmis. Važiavau į Reichenbachą, Neisę ir Gnadenfrei⁵⁰. Labiausiai žavėjaisi aukštais kalnais. Svetimšalį, pirmą kartą išvydusį prieš save gulinčius milžiniškus, vienas ant kito susiklosčiusius masyvus, apima nepaprastas jausmas. Jam atrodo, kad visa tai – iš kito pasaulio. Už 20 mylių, nustatydamos nuotolį, akys suklysta, ir, atrodo, tik už 3–4 mylių, ant šių nuostabą keliančių mėlynų sijų kabo debesys. Jau iš Breslau matyti visoje savo didybėje Zobtenbergas⁵¹ su koplyčia ant aukščiausios viršūnės. Jis, kaip koks sargybinis prie durų, panaktinis, stovi atsiskyręs, dieną naktį nesujudėdamas, stebėdamas vieną po kitos daugybę išmiršančių kartų. Kiek tūkstantmečių jis čia prastovėjo? Kadaise per jo viršūnę tekėjo vandenys. Tai dar dabar aiškiai matyti. O šiandien jis maudosi saulės spinduliuose. Kalnų pilies griuvėsiai netoli bažnyčios primena senus riterių laikus. Už Reichenbacho iškyla Eulengebirgas⁵², Glatzo grafystės priešakinės sienos, Miestas labai gražiai pastatytas ir įsidėmėtinas dėl 1790 m. konvencijos, šiandieninio pražūtingo karo įžangos. Kada ir kur bus jo epilogas? Per ilgai užsitęsė kalbos. Reikės nemaža dar kalnų peržengti, kol tas „dixi“⁵³ bus ištartas – patrankų griausmu. Abiejų valdovų stovyklos arti, todėl čia

⁴⁷ Strehlenas – dab. Strzelino miestas Wrocławo vaivadijoje, Lenkijai atiduotas 1945.

⁴⁸ Generolas Röderis vadovavo prūsų armijos gvardijos daliniui.

⁴⁹ Kirasyrai (vok. der Kürassier) sunkioji kavalerija, kurios raiteliai dėvėjo kirasas.

⁵⁰ Miestai dab. Wrocławo apylinkėse ties Vidurio Sudetų kalnais.

⁵¹ Zobtenbergas – dab. Sobótka, turistinis miestas Wrocławo vaivadijoje, ankstyviausi pastatai likę iš XIII–XIV a. Lenkijai atiduotas 1945.

⁵² Eulengebirgas – dab. Sowie Góry, Vidurio Sudetų kalnų dalis ir miestas dab. Lenkijoje, Wrocławo vaivadijoje. 1790 VII 27 čia pasirašyta taikos sutartis tarp Prūsijos ir Austrijos.

⁵³ dixi (lot.) – „pasakiau“, t. y. baigiau kalbėti.

renkasi ministrai, pasiuntiniai, generolai ir visa karalių dvarų diduomenė. Vežimas prie vežimo, palapinės, medžiokliniai šunys – viskas marguoja sumišai. Tik saugokis, kad nesumaltų. Už miesto beveik visą mylią tęsiasi gražūs Ernstsdorfo kaimo namai. Silezijos kaimai labai dideli ir dažniausiai būna pasislėpę taip giliai tarpukalnėse, kad juos pamatysi tik įvažiuavęs. Jie padalyti į aukštutinę, vidurinę, žemutinę dalį. Kalba, kad Langen-Bielau kaimas turįs apie 10 000 gyventojų. Jie verčiasi daugiausia verpimu, audimu, atrodo labai vargingai, kaip šešėliai, valgo tik bulves ir turi tiek vaikų, kiek pajūry smėlio. Didelis gyventojų gimstamumas sukelia skurdą. Neturtas, nešvara, ydos – nuolatiniai jų gyvenimo palydovai... Tai tokie vadinamieji palaima, valstybės gerovė, kultūra, o išbadėję jie, kaip šmėklos, vienas kitą surytų. Už pusantros mylios nuo Reichenbacho⁵⁴ yra prieglauda – kolonija Gnadenfrei, galinti būti tvarkingumo, švaros ir pamaldumo pavyzdžiu. Trijų aukštų brolių pastatas tolokai nuo seserų namo. Sunumeruotos visų lovos stovi erdvoje salėje, kur naktį budi du broliai. Seserų namas kiek mažesnis. Jame išlaikoma 111 moterų. Netekėjusios moterys nešioja vienokius drabužius, našlės – kitokius, jos gyvena atskirai. Kapinės panašesnės į sodą nei į tikras kapines. Aukštų bukų šešėliai krinta ant antkapių, ir puikios kapinės atrodo romantiškai. Ant antkapių užrašyta tik tiek: „Brolis R. grįžo namo ir kt.“ Šitas „grįžimas namo“ man patinka. Juk mes čia plūkiames, stengiamės, o paskui – kaip kokie samdiniai svetimame krašte ir išvejami. O, kad kiekvienas grįžtume į savo namus!.. Kasdien rytą ir vakarą būna pamaldos. Didžioji pamaldų salė gražiai įrengta, suskirstyta į chorą ir bendruomenės dalį, kur atskirai sėdi berniukai, mergaitės, našliai, našlės, vedę... Daug ir protestantų tėvų atiduoda savo vaikus auklėti į vyrų ar moterų vienuolynus. Tryliktaisiais savo amžiaus metais auklėtiniai įstaigą turi apleisti arba įstoti į vietinę bendruomenę, turinčią 42 namus ir apie 1500 gyventojų. Be jaudulio negali lankytis šioje kolonijoje. Koks pamaldumas, darbštumas, tvarkingumas ir tyła! Jei kada galima tikėtis žmonijos tobulėjimo, tai jis prasidės iš tokių Kristaus šeimų, kurios yra viena siela ir širdis. Visi kiti Aukštutinės Silezijos gyventojai yra katalikai, tamsūs, kalbą su lenkišku akcentu, kaip Prūsijoje mozūrai⁵⁵. Ūkininkai prie Neissės⁵⁶ našysta ypatinga: ilgi viršutiniai apsiaustai ir į turbanus panašūs galvos apdangalai. Neissės tvirtovės įrenginiai plačiausi pasaulyje. Reikia pravažiuoti gal dešimt ar dvylika griovių ir tiltų, kol patenki į miestą, labai ankštą, purviną. Dėl to mirtingumas čia didesnis negu Vienoje ar Paryžiuje, kur miršta kas dvidešimtas žmogus, o čia – kas keturioliktas. Vyno šaltiniai gausūs, daržovių didelis perteklius, nes vietovė labai vandeninga. Katalikų parapijos bažnyčia gražiausia ir didžiausia visoje Silezijoje. O protestantų maldos namai taip arti deivės Kloakos buveinės⁵⁷, kad nuo bjauraus kvapo reikia nosį užsispausti. Tikimasi susirasti geresnes patalpas, kas tikrai palinkėtina. Nežiūrint tokios nehigieniškos vietos, čia pat yra didelė karo ligoninė. Vargas tėvynės gynėjams, kurie čia bus atgabenti! Jie gyvi atsidurs karste.

Po šitos nedidelės ekskursijos į kaimyninę Sileziją, vėl sugrįžau į savo būstinę Strehlene. Didesnę kelionę į Glatzo kalnus ir į Sniegyno kalną⁵⁸ turiu atidėti ateičiai. Mano šeimnininkas – vengras, labai mažai kalba vokiškai, teisingiau – visai nekalba, todėl turiu griebtis lotynų kalbos, kad jis mane suprastų. Jo bendruomenę sudaro Moravijos broliai⁵⁹, kurie 1740 metais čia atvyko ir įkūrė tris kaimus: Hussinecą, Mehlenerį ir Podiebradą. Tai darbšti tautelė, išlaikiusi bohemiškus papročius, našystą, kalbą, Strehlene turinti bažnyčią. Jie pasižymi tikru religingumu ir turi daug bendro su minėtais

⁵⁴ Reichenbachas – dab. Dzierżoniówo miestas Wrocławo vaivadijoje, įkurtas XIII a. pr.

⁵⁵ Mozūrai – lenkų etninė grupė.

⁵⁶ Neisse – dab. Nysos m. prie Nysos (Oderio intako) upės. Nuo 1741 priklausė Prūsijai, Lenkijai atiduotas 1945.

⁵⁷ Deivės Kloakos buveinė – taip Réza vadina miesto nutekamųjų vandenų vietą. 300 m. pr. Kr. Romoje buvo pastatytas nuotekų valymo įrenginys Didžioji kloaka (Cloaca Maxima), kurios globėja paskirta Venera. Ties įrenginiu pastatyta Veneros šventykla, vad. Venus Cloacina, tad kloaka tapo vienu iš Veneros epitetų.

⁵⁸ Glatzo kalnai (vok. Glatzer Gebirge) – dab. Kłodzko kalnynas – Vidurio Sudetų kalnų žemuma Lenkijoje. Ten esantis Sniegyno (vok. Schneekopfe), dab. Sniežniko kalnagūbris – vienas didžiausių Sudetų kalnuose.

⁵⁹ Moravijos broliai – turimi galvoje čekų broliai, moravijos broliais vadinami pagal teritorinę kilmę. Tėvynėje buvo persekiojami, todėl kėlėsi į Prūsiją, Lenkiją ir kitur.

Gnadenfrei prieglaudiškiais. Jų mokymas kalvinistiškas⁶⁰, o pastorius priklauso Breslau konsistorijai. Jis laikomas vyriausiu broliu, į jį kreipiamasi visais gyvenimo atvejais draugiško patarimo, net buitiniams reikalais. Veidas, išvaizda jo – kaip tikro bažnyčios tėvo, o vaikštinėja jis vergiškai nusižeminęs. Bohemijos kalba, kuria jis pamokslininkauja, man atrodo harmoninga ir skambi. Taipgi ir bohemiečių giedojimas bažnyčioje labai jaudinantis. Su vidiniu virpuliu palieku šiuos namus, kur tiek meilės ir svetingumo aš, svetimšalis, patyriau. Kokia didelė skola lieka visam gyvenimui tiems namams, kur mane sutikdavo draugiškos širdys! „Aš buvau pakeleivis, ir tu mane priglaudei.“ Šitie Biblijos žodžiai, kaip ir tūkstančiai kitų, amžinai primins dėkingumo pareigą! Kalbama apie paliaubų pratęsimą, bet aš netikiu jokia taika, kol neįvyks lemiamasis – romėnų mūšis.

Iš vokiečių kalbos vertė Rapolas Šaltenis.
Paiškinimus parengė Dainora Pociūtė
ir Virginijus Pugačiauskas

Liudvikas Rėza, *Žinios apie 1813 ir 1814 metų karo žygius iš vieno Prūsijos armijos kapeliono dienoraščio*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 53–55, 59–61, 64–68, 95–100, 199–208.

⁶⁰ Jų mokymas kalvinistiškas čekų brolių ir kalvinistų bažnyčios jau nuo XVI a. stengėsi ir iš dalies suartėjo. Rėza, būdamas liuteronas, įvertina čekų brolių dogmatiką apibendrinamas.